

at tilføje litteraturhenvisninger til et andet oplag af bogen. Bliver man nysgerrig undervejs, og det skulle gerne være formålet med en lærebog, får man lyst til at læse videre. Og så forstår jeg ikke, hvorfor informationer om tids-historie og metoder ifølge Hallbäck for mange læsere kun er »pligtstof«. Specielt Palæstina på Jesu tid er et emne, som godt kan fascinere – også læsere med distance til teologien eller videnskab overhovedet. Selv metoderne kan blive interessante for den slags læsere: Forstår de ikke alt, så forstår de i det mindste til en vis grad en metode og får på denne måde et indtryk af, hvad videnskab egentlig er. I øvrigt skulle man med sine bøger henvende sig til interesserede læsere. De andre når man jo alligevel ikke, og skulle vel egentlig heller ikke blive lærere.

Jan Dochhorn

Holger Villadsen

Perikoper og kirkeår i oldkirken. Jerusalem, Konstantinopel og Rom. København: Books on Demand 2010. 212 s. Kr. 140.

Som sagkyndig patristiker var Holger Villadsen fra 1988-93 liturgisk sekretær for biskopperne ved færdiggørelsen af *Den Danske Alterbog*. Fra denne periode stammer flere af bidragene i nærværende udgivelse. Bogens fem studier har alle været trykt før som enkeltstående artikler, nogle i svært tilgængelige publikationer, hvorfor det synes rimeligt, at de nu kommer samlet. De beskæftiger sig alle på en eller anden måde med de oldkirkelige perikopesystemer og kredser om navnlig to emner: Dels antallet og rækkefølgen af de bibelske læsninger, dels principperne for brugen af de gammeltestamentlige læsninger.

Det første bidrag, "Skrifternes segl" (1987), indeholder en oversigt over de bibelske læsninger i de østlige kirker fra 4.-8. årh. I alt oplystes tolv geografisk, kronologisk og konfessionelt ret forskellige kilder til gudstjenestelige læsesystemer. Der er mange forskelle, men også væsentlige fællestræk: Læsningerne falder i gudstjenestens første del inden prædiken og forbøn, der er normalt mindst to perikoper, og rækkefølgen er først en GT-læsning, derefter en NT-læsning uden for evangelierne og til sidst en læsning af en evangelietekst.

Navnlig iagttagelsen af den stigende rangrækkefølge med evangeliet som den sidste og vigtigste tekst *inden* prædiken og nadver danner i bogens andet bidrag, "Epistel eller udgangslæsning" (1987), baggrund for en kritik af det gudstjenesteforslag, der blev givet af liturgikommisionen i 1970-80'erne. Her blev det blandt andet foreslået, at epistellæsningen skulle flyttes fra formessen og i stedet anvendes som udgangslæsning mellem den afsluttende kollekt og den aronitiske velsignelse. HV argumenterer overbevisende for, at en sådan ændring mangler et sikkert historisk fundament, og at det derfor

som en *helt ny* ordning ville være et markant brud med en klassisk fælleskirkelig struktur.

Tredje til femte bidrag, som følger bogens undertitel, "Brugen af Det gamle Testamente i det ældste lektionar fra Jerusalem" (1989) er viet til en mere indgående undersøgelse af et gammelarmensk håndskrift fra 400-tallet, "Det tidlige perikopesystem i Konstantinopel ifølge Severian af Gabala" (1991) ser nærmere på nogle prædikener fra o. 400 af Johannes Chrysostomos' stedfortræder, og i "Würzburger Comes" (2009) analyseres en romersk epistelliste, antageligt fra første del af 7. årh. Konklusionerne i de tre studier ligger hinanden nær: Det Gamle Testamente bruges i udstrakt grad, men primært ved hverdagsgudstjenester og gudstjenester af forberedende karakter. Som regel læses der på søn- og festdage kun to tekster, en epistel og et evangelium fra Det Nye Testamente, altid i nævnte rækkefølge. Der er dog nuancer, herunder inddrages der i Jerusalem indimellem en gammeltestamentlig indgangslæsning på søn- og festdage, når dagens karakter taler for det (f.eks. 1. maj, der er indviet til profeten Jeremias).

Disse tre studier er solide og velargumenterede. Konklusionerne er enkle og nøgterne og har rod i kilderne. Derved fungerer de som en kritisk modpol til en udbredt teori om, at de tidligste kristne som et levn fra synagogen fast indledte søndagstjenesten med en GT-læsning inden de to læsninger fra NT (epistel og evangelium), en GT-læsning der så siden er blevet reduceret væk (f.eks. i Rom og det, der blev til 1. tekstrække). Meget lidt i HV's materiale, der er blandt de ældste og mest sikre kilder, synes at bekræfte en sådan forestilling.

I denne kritik læner HV sig op af en international strømning (bl.a. A.G. Martimort), og det viser meget godt, at bogen bevæger sig mellem at introducere andres forskning på dansk og at levere selvstændige konklusioner. Gevinsten ved de tre sidste studier er, at kildematerialet er trykt i oversigtsform, så man selv kan gøre sig sine iagttagelser. Endelig afrundes bogen af en 32 sider lang og særdeles værdifuld bibliografi over nordisk litteratur om oldkirkelig liturgi (et uddrag af *Nordisk Patristisk Bibliografi*, der findes på www.patristik.dk).

Perikoper og kirkeår i oldkirken kan fint suppleres af *Kirkehistoriske Samlinger 2010*, hvori HV bidrager med en artikel om gammeltestamentlige læsninger og kirkeår i Danmark på reformationstiden. I samme findes også en beretning af den tidligere biskop i Haderslev, Olav C. Lindegaard, om *Den Danske Alterbogs* tilblivelse, der opridser det virvar af betænkninger, udkast og stridigheder, som HV i sin rolle som sekretær skulle holde rede på.

Frederik Poulsen